

ХАРАКТЕРИСТИКА ФОРМ І МЕТОДІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ В 20—30 РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Г. П. Шепеленко

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Вступ. Розв'язання проблеми фізичного виховання особистості в Україні здійснюється шляхом реформування системи освіти, розробки і впровадження в практику середньої та вищої школи національної доктрини подальшого розвитку освіти України і цільової комплексної програми «Фізичне виховання — здоров'я нації». Однак творчий пошук нових шляхів вирішення цієї проблеми неможливий без неупередженого переосмислення історичного досвіду минулого, який викликає стійкий інтерес у сучасних дослідників.

Метою роботи було здійснити науковий пошук становлення та розвитку форм і методів фізичного виховання та напрями реалізації їх у вищих педагогічних навчальних закладах України в зазначений період.

Методи дослідження:

- порівняльно-історичний, для характеристики теоретичних питань організації форм і методів фізичного виховання;
- конкретно-пошуковий (аналіз, узагальнення, систематизація історичних фактів).

Результати дослідження. Перехід країни на шлях мирного будівництва обумовив перегляд форм й методів організації навчально-виховної і фізкультурної роботи, які використовувалися в роки громадянської війни.

На початку 20-х років поширилися лозунги: «Фізична культура — 24 години на добу»; «До культури ми прийдемо через фізичну культуру» тощо. В країні розгорнулася боротьба із фізкультурною безграмотністю, рух за розповсюдження фізичної культури серед народу, за подолання сором'язливості на заняттях фізичними вправами [1].

Вся робота з фізичного виховання у вищих педагогічних навчальних закладах у досліджуваній період здійснювалася переважно наступними формами:

- 1) навчальні (академічні) заняття з гімнастики, легкої атлетики, захисту і нападу, лижного спорту і теорії фізкультури;

- 2) факультативні навчальні заняття з веслування, плавання, вело-мото-автоспорту;
- 3) гурткова робота, секційні заняття з усіх видів спорту.

Крім перелічених форм фізичного виховання у вищих педагогічних навчальних закладах існували ще додаткові: консультації та ранкова гімнастика. Академічні заняття з фізичної культури тривалістю 2 години проводилися раз у тиждень. Факультативні заняття обсягом 80 годин на рік з метою підготовки студентів до складання норм ГПО II ступеню планувалися на III курсі і організовувалися циклами, які були обов'язковими для студентів, записаних на даний цикл.

Така увага факультативним заняттям пояснювалася тим, що у відповідності до постанови Всесоюзного комітету вищої школи і комітету в справах фізкультури і спорту від 11 квітня 1939 року студенти зобов'язані були складати нормативи комплексу ГПО I ступеню в період навчання на I і II курсах (до цієї постанови — на II курсі). Нормативи комплексу ГПО і курсові нормативи приймалися викладачами даної групи в години, відведені на фізкультуру за навчальним планом вищого навчального закладу, і складалися двічі на рік (влітку і взимку).

Академічні і факультативні заняття проводилися кафедрою фізкультури за розкладом навчальних занять вищого навчального закладу.

Керівництво внутрішніми вузівськими Спартакіадами також очолювали кафедра фізкультури і рада ДСТ, основним завданням яких було залучення до змагань максимальної кількості студентів [2].

У ході дослідження встановлено, що основне навантаження з фізичного виховання студентів здійснювали гуртки з легкої атлетики, футболу, стрількового спорту, гімнастики, лижного та ковзанярського спорту, тобто з тих видів, які не вимагали складного обладнання, наявності спортивних залів. Контингент спортивних гуртків складався зі студентів-чоловіків, а серед студенток спортивна робота практично не проводилася. У цілому

спортивна робота у педагогічних закладах, знаходилась на низькому рівні і значно відставала від стану фізичного виховання у вищих навчальних закладах Англії, США та інших країн [2, с. 4].

З метою організації централізованого керівництва роботою з окремих видів фізичної культури, а також для опрацювання навчального матеріалу, обліку й узагальнення попереднього досвіду роботи секцій, з 1925 року створюються гуртки з окремих видів спорту. Вивчення архівних документів 1925 року свідчить, що, наприклад, у харківських вищих навчальних закладах при бюро фізкультури було створено такі гуртки: 1) водно-екскурсійний; 2) легкоатлетичний; 3) важкої атлетики; 4) спортивних ігор із підсекціями з окремих видів ігор; 5) велоспорту; 6) гімнастичний; 7) ковзанярський; 8) лижний; 9) лікарсько-контрольний; 10) шашково-шаховий; 11) стрілецький [3].

У цих гуртках вся робота здійснювалась трьома секторами: організаційно-технологічним; навчальним і контрольним.

Перед організаційно-технологічним сектором стояли такі завдання:

1. Розробка планів на сезон відповідного виду спорту.
2. Організація і проведення міжміських змагань.
3. Підготовка і проведення масових свят, показових виступів, екскурсій, прогулянок.
4. Організація агітаційних поїздок в райони та інші міста.
5. Створення збірних команд, обстеження придатності спортивних майданчиків, ковзанок, навчальних приміщень для занять фізичною культурою та проведення спортивних змагань.
6. Організація суддівства.

Завданнями навчального сектора були: визначення навчального матеріалу для всіх гуртків; складання календарних планів змагань, екскурсій; розробка нормативних вимог для розрядів; розробка правил змагань; розробка матеріалів та інструктування з питань фізкультурного будівництва й обладнання таких спортивних споруд, як стрілецькі тири, лижні стадіони, ковзанки, гімнастичні зали, спортивні майданчики, школи плавання; ліквідація фізкультурної неграмотності.

До компетенції контрольного сектора належали питання:

1. Обліку досвіду роботи секцій за літній і зимовий періоди.
2. Обліку і контролю роботи секцій.
3. Обліку фізкультурників за кількістю і розрядами.
4. Обліку кращих досягнень з окремих видів спорту [3, с. 3—4].

Але в більшості вищих навчальних закладів гурткова робота проводилася незадовільно. Значна частина гуртків не мала секцій з окремих видів

спорту, а їх члени займалися усіма видами, що культивувалися в гуртку. Визначення для занять конкретних видів спорту залежало, в першу чергу, від керівників гуртків; індивідуальні бажання спортсменів враховувалися мало. За своїм становищем гуртки у вищих педагогічних навчальних закладах прирівнювалися до драматичних, музичних та інших клубних гуртків. Заняття фізичними вправами в гуртках часто проходили не цікаво, в формі так званого «нормального (звичайного)» уроку. У деяких вищих педагогічних навчальних закладах керівники розглядали фізичну культуру тільки з гігієнічних позицій. Подібне ставлення до фізичного виховання і спорту гальмувало подальше вдосконалення системи фізичного виховання і спорту і зростання спортивно-технічних результатів.

У листопаді 1926 року на XV партійній конференції було піддано критиці культурно-виховну роботу профспілок, засуджено невірне ставлення до гурткової роботи. У рішенні конференції відзначалося, що «книжково-раціональний» підхід до фізичного виховання, при якому воно розглядалося тільки як «гігієна» і «зарядка», гальмує його розвиток. Також було підкреслено необхідність врахування індивідуальних запитів студентів, що займаються в гуртках фізичної культури. Були висунуті вимоги створення таких форм і методів організації занять спортом, які задовольняли б інтереси всієї молоді. На конференції було звернуто увагу про необхідність боротьби зі зневажливим ставленням до спортивних змагань, з недооцінкою ролі рекордів і зростання спортивно-технічних результатів.

Постанова вказаної конференції відіграла важливу роль у перебудові організаційно-методичної роботи гуртків. З 1926 року в гуртках фізичної культури великого поширення набула секційна форма організації навчально-спортивної роботи, де кожен учасник мав можливість задовольнити свої особисті інтереси [4].

Слід відзначити, що перехід на секційну форму занять обговорювався і був схвалений ще в червні 1925 року на пленумі ВРФК і на засіданні навчально-технічного комітету (НТК). Але в практику вищих педагогічних навчальних закладів секційні заняття впроваджувалися дуже повільно, і тільки рішення XV партійної конференції стали поштовхом для більш активних дій щодо розповсюдження цієї форми роботи. Замість «нормальних» уроків викладачі і тренери стали проводити більш цікаві за змістом, емоційно насичені навчальні і тренувальні заняття [5, 6].

Перебудова всієї навчально-виховної роботи за секційним принципом стала значним кроком у розвитку нової системи фізичного виховання. Починаючи з 1927 року, суттєві зміни в навчально-виховній роботі вищих навчальних закладів,

зокрема педагогічних, значною мірою були викликані «воєнізацією» фізичної культури. Постійне протистояння із західними державами, необхідність підготовки трудящих, у тому числі і студентів вищих педагогічних навчальних закладів, до оборони країни обумовили потребу у всебічному використанні фізичної культури і спорту як одного із засобів військової підготовки. «Воєнізація» фізичного виховання була спрямована на розвиток тих видів спорту, які найкраще виховують якості майбутнього бійця, на впровадження в заняття фізичною культурою елементів військової справи, на пропагування технічних видів спорту. У результаті з метою сприяння обороні країни в роботу гуртків фізичної культури було включено елементи «воєнізації» [2].

У зв'язку з цим у вищих навчальних закладах, зокрема і педагогічних, найбільша увага приділялася розвитку легкої атлетики (особливо — подоланню смуги перешкод), фехтування, механічного спорту (велокрос, шосейні гонки), стрільби, туризму [7].

У гуртках фехтування першочергова увага зверталася на вміння володіти шаблею, списом, на техніку ведення багнетного бою. В стрілецьких гуртках проходило ознайомлення з системами зброї, з її зберіганням і ремонтом, проводилися тренування по розбиранню і збиранню гвинтівки. Окрім звичайних стрілецьких вправ, вивчалися на практиці стрільба на лижах по цілях, що рухаються; стрільба з човна, що пливе; стрільба після перебігів, легкоатлетичних і велосипедних кросів.

Туризм, якому в межах «воєнізації» стали приділяти значну увагу, до 1928 року у вищих навчальних закладах не розвивався. Формування психофізичних звичок у більшості студентів проходило за специфічних умов на спортивних майданчиках і не передбачало вироблення навичок пристосування до місцевості й оточуючих предметів з метою розвідки, маскування та ін. Тому в створених гуртках з туризму студенти засвоювали основи топографії, виконували найпростіші замальовки місцевості, вивчали топографічні записи, елементи орієнтації на місцевості [3, 8].

Методика роботи в гуртках фізичної культури варіювалася в залежності від типу гуртка і ступеня підготовленості студентів. У цей період у вищих педагогічних навчальних закладах існувало чотири типи гуртків:

- I тип — великий гурток, що мав дві, або більшу кількість груп (старша і молодша), в якому була можливість проводити секційну роботу;
- II тип — гурток із однією змішаною групою («новачки» і «старенькі»);
- III тип — гуртки, що недавно організувалися;

- IV тип — гурток базово-централізованої роботи, інакше об'єднаний гурток.

Основними були гуртки першого типу. В молодшій групі проводилися педагогічні уроки з акцентом на той чи інший вид фізичних вправ. До молодшої групи гуртка першого типу прирівнювалися гуртки другого і третього типу, з різницею в підготовці, умовах і тривалості занять. У перерахованих гуртках як додаткові види взимку включалися загальні заняття — лижі, екскурсії, вилазки [10].

У гуртках четвертого типу робота проводилася за секціями. З огляду на архівні матеріали цього періоду видно, що в гуртках створювалися такі секції:

- 1) секції зимового спорту: лижна, ковзанярська, ігрові (хокей);
- 2) секції ігор у приміщенні: волейбольна, баскетбольна, настільного тенісу;
- 3) гімнастична секція: важкоатлетична (боротьба, гирі), володіння холодною зброєю (рапірою, багнетом);
- 4) стрілецька секція;
- 5) шашково-шахова секція.

Усі ці секції не мали ніяких програм або робочих планів, тому заняття в них проводилися хаотично. Так, наприклад, у лижній секції під час занять на розсуд керівника могли проводитися як тренування, так і екскурсії або вилазки. Заняття, як правило, повинні були відбуватися тричі на тиждень, причому в один із цих днів вони були обов'язковими і для членів інших секцій гуртка.

У ковзанярській секції навчання проводилося не на спортивних, а на найпростіших ковзанах. Ця секція також культивувала фігурне катання і тренувальні заняття на швидкість.

У гімнастичній секції складність вправ була різною у слабкій і сильній групах. Комбінації на приладах виконувалися з урахуванням сили і ступеня підготовленості тих, хто навчався. Заняття з основних видів спорту проводилися двічі на тиждень, а третій день присвячувався лижам, ковзанам або іграм. До занять у цій секції чоловіки допускалися з 18 років, а жінки — з 17.

Важкоатлетичні види охоплювали боротьбу, гирьовий спорт і способи самозахисту — елементи боксу, джиу-джитсу. Для занять потрібно було мати необхідні біометричні дані, а для участі в змаганнях — виконати визначені норми. Кожен із гуртківців у залежності від власної ваги займався і виступав в одній із вагових категорій. Як і в гімнастичній секції, заняття з провідних видів спорту відбувалися двічі на тиждень, а на третій планувалися лижі або крос. Боротьбою могли займатися юнаки віком не молодші 18 років, а боксом і джиу-джитсу, що проводилося як тренувальні вправи, — 20 років.

У стрілецькій секції початківці розпочинали роботу з ознайомлювальної бесіди щодо значення цього спорту, а далі переходили до теоретичних і практичних занять. Оскільки досягнення вагомих результатів було можливим шляхом тренувань не тільки влучності, але й сили, витривалості, то члени цієї секції повинні були брати участь також у роботі будь-якої іншої секції, яка обиралась за власним бажанням студента [10].

Але з аналізу інструкцій, планів роботи, звітів фізкультурних гуртків вищих навчальних закладів за 1927—1929 роки [9, 10] можна сказати, що спортивна робота серед студентів знаходилася на низькому рівні. Серед недоліків слід відзначити недбале ставлення керівників до підготовки і проведення занять, а іноді й не систематичність самих занять; недисциплінованість частини гуртківців; підміну конкретної фізкультурної роботи великою кількістю агітаційних заходів; недостатню кількість і занедбаний стан спортивного реманенту (гімнастичних приладів, лиж, ковзанів, зброї) і спортивних споруд (спортивних залів, ковзанок, лижних станцій, тирів). Звичайно, все це негативно впливало на якість роботи гуртків, покликаних вести плано-мірне фізичне виховання й оздоровлення молоді, а також на залучення до спорту нових членів.

Однією з причин недоліків в фізичному вихованні, як свідчить проведене дослідження, була дуже слабка спортивна матеріально-технічна база і методичне забезпечення занять: не існувало положення про фізкультурні гуртки, плани роботи гуртків та секцій не склалися. Тому в 1928 році Народний комісаріат освіти розробив і розіслав у вищі навчальні заклади положення про затвердження в них фізкультурних секцій; крім того, було створено комісії для пошуків діяльності гуртків і для контролю за складанням і виконанням конкретних планів роботи фізкультсекцій. У цьому ж році було організовано інспекцію (інспектуру) фізичного виховання при Інституті народної освіти (ІНО). Згідно цього «Положення» до планів роботи всіх вищих педагогічних навчальних закладів було внесено пункти про обов'язкову організацію фізкультурних секцій під час педагогічної практики студентів у школах [6].

У ході наукового пошуку встановлено, що у вищих навчальних закладах у 30—40-і роки керівництво фізкультурною і навчально-виховною роботою здійснювала дирекція ВНЗ; навчальна частина через кафедру фізичної культури керувала безпосередньо процесом фізичного виховання студентів.

Самодіяльний фізкультурний рух у вищих педагогічних навчальних закладах очолювало бюро колективу фізкультури або рада добровільного спортивного товариства, яка працювала при профкомі, за безпосередньою допомогою і участю комсомолу.

Кафедра фізичної культури повинна була надавати їм допомогу в усій навчально-спортивній і масовій фізкультурній роботі, а бюро колективу фізкультури — всіляко допомагати кафедрі фізичної культури в питаннях становлення навчальної роботи в секціях, у підвищенні академічної успішності студентів. Таким чином, взаємно пов'язувалася діяльність кафедр фізичної культури і бюро колективу фізкультури [2].

Самодіяльна робота з фізичної культури, розвиток якої забезпечувала кафедра фізичного виховання, повинна була шляхом секційно-спортивної роботи сприяти підвищенню академічної успішності студентів. Вся вона будувалася на основі комплексу ГПО і проходила в формі спортивно-секційної та масової фізкультурної роботи.

Завданнями фізкультурної масової роботи були:

- 1) масове залучення студентів до занять спортом і гімнастикою;
- 2) допомога кафедрі фізкультури у виконанні плану навчальної роботи;
- 3) широка пропаганда фізичної культури серед студентства;
- 4) організація відпочинку студентів.

Найбільш поширеними формами фізкультурно-масової роботи в досліджуваній період стали:

- 1) робота в гуртожитку — зарядка і фізкультурні розваги;
- 2) походи, екскурсії і прогулянки;
- 3) масове навчання і тренування з метою виконання окремих норм ГПО;
- 4) фізкультурні свята, виступи, спартакіади.

Перша з наведених форм — робота в гуртожитку — організовувалася силами студентського активу під керівництвом спеціально виділеного викладача. У гуртожитку на кожному поверсі, в секції або навіть у великих кімнатах обирався фізкультурний організатор, який отримував відповідний інструктаж з боку закріпленого викладача. З метою сприяння проведенню гімнастики в гуртожитках обладнувалися радіовузли, проводилася радіофікація кімнат для її музичного супроводу. При гуртожитках створювалися фізкультурні куточки, де зосереджувалися невеличкі бібліотечки з літературою і періодичними виданнями з фізичної культури і спорту, а також спортивний інвентар для ігор: м'ячі, волейбольні сітки, медицинболи, знаряддя для гри у гуртки. Для підвищення кваліфікації фізкультурного активу періодично проводився його інструктаж і забезпечення різними методичними матеріалами з питань організації фізичного виховання, зокрема фізкультурної роботи в гуртожитку.

При проведенні колективних походів (які були переважно воєнізовані), екскурсій, прогулянок вимагалася дотримуватися санітарно-гігієнічних ви-

Продовження на сторінці 35

мог щодо кількості і якості їжі й води, стану і якості одягу і взуття, чергування руху і відпочинку. Екскурсії і прогулянки звичайно сполучалися з різними іграми і розвагами. Перед далекими походами студенти, які бажали взяти в них участь, повинні були пройти лікарський огляд. Організація вказаних заходів покладалася на спеціально підібраний актив.

Фізичне виховання у масових формах здійснювалось з метою сприяння виконанню норм ГПО, проводилося за окремими видами спорту, оволодіння якими не вимагало глибокого вивчення техніки вправ і проводилося простими і доступними методами. Для вивчення цих вправ організувалися невеликі (по 6—8 чоловік) групи під керівництвом груповодів-помічників з числа фізкультурного активу, завданням яких були і питання підготовки місць і приміщень для проведення занять. Крім того, ця робота супроводжувалася агітацією для залучення молоді до різних спортивних секцій, а також роботою з окремими студентами з метою виявлення індивідуальних нахилів до конкретного виду спорту і наявності особистих здібностей до нього [2].

Висновки. Таким чином, аналіз історико-педагогічної літератури, архівних матеріалів, матеріалів періодичної преси досліджуваного періоду свідчить, що в цей час фізична культура і спорт все глибше проникали у студентське середовище.

Слід зазначити, що протягом досліджуваного періоду організаційні форми навчально-виховної роботи вдосконалювалися і в 20—30-і роки стали більш різноманітними.

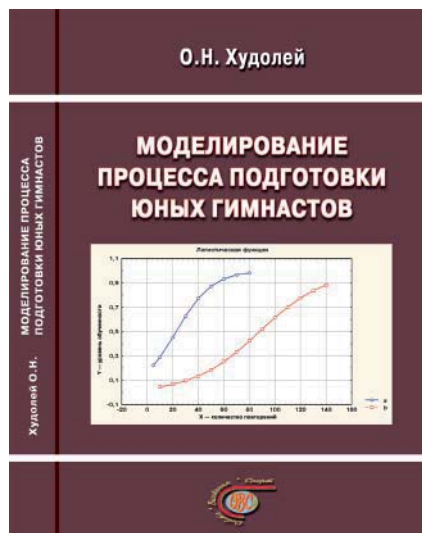
Встановлено, що в досліджуваній період основними формами навчальної роботи з фізичного ви-

ховання студентів були: академічні, факультативні заняття, гуртки і секції.

Фізичне виховання також здійснювалось завдяки організації гурткової роботи в гуртожитку; лікарсько-консультативної діяльності, організації санітарно-просвітницької роботи.

Література

1. *Белінович В.В.* Основи методики фізичної культури. — М.: ФиС, 1939. — 220 с.
2. *Меркурис И.А.* Организация и методика физической культуры в высших учебных заведениях 1938/39 уч. год. — М., Ин-т физкультуры им.С.М.Кирова, 1939. — 32 с.
3. *Про інспектування — інструктування фізичного виховання по масовим школам // Бюлетень народного комісаріату освіти УСРР № 19 від 7.05.1929 р.* — С. 17—18.
4. *Столбов В.В.* История и организация физической культуры и спорта. — М.: Просвещение, 1982. — 284 с.
5. *Чернова Є.М.* Развитие физической культуры и спорта в Укр. РСР. — К., 1959. — 43 с.
6. *Фонд 166 Оп.1, дело № 944.* Отчет ХГПИ за 1938—39 уч. год. Об оборонно-массовой работе. Протоколы президиума физкультуры 1928—1930.
7. *Фонд № Р-1392 Оп.1, ед.хр. 8.* Плани работ комиссий по физической культуре 1925—1928 гг. — С. 3.
8. *Оп.1. ед.хр. 8.* Руководство материалами Харьковского окружного Совета Профсоюзов 1926—28 гг. — С. 7.
9. *Оп.1, ед.хр. 7.* Протоколы президиума учтехкома ХОСДК от 29.XII.1929 г. «О составе вузовской секции» — С. 130.
10. *Фонд № Р 845 Оп.3, ед хр. 1076—1077.* Протоколы президиума учтехкому Оргкомитету ради физкультуры. — 1928. — С. 19—21.

Худoley О.Н.
X98 Моделирование процесса подготовки юных гимнастов: Монография. — Харьков: «ОВС», 2005. — 336 с. ISBN 966-7858-40-5.

В монографии рассматриваются вопросы моделирования подготовки юных гимнастов. Анализ моделей, представленных в работе, дал возможность получить новую информацию о динамике двигательной и функциональной подготовленности юных гимнастов, о продолжительности применения тренировочных нагрузок различной величины, средств преимущественной направленности, их размещения в учебнотренировочном процессе юных гимнастов, а также сформулировать ряд принципиальных установок к программированию учебно-тренировочного процесса.

Книга предназначена для научных работников, преподавателей и тренеров.